

องค์กรในระดับชุมชน (local issues) มีกิจ
ที่เกี่ยวพันกับประเด็นปัญหาเฉพาะ (specific) ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน (local issues) มีกิจ
จัดรูปแบบองค์กรแบบหลวม ๆ ไม่เป็นทางการ มีสมาชิกเข้า ๆ ออก ๆ ไม่แน่นอน (shifting
membership and fluctuating numbers) การจัดรูปองค์กร (organization) เพราะจะทำให้
มีความยืดหยุ่น และปรับตัวต่อปัญหาและวิกฤติการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นได้ดีกว่าและรวดเร็วท่า
มีความยืดหยุ่น และปรับตัวต่อปัญหาและวิกฤติการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นได้ดีกว่าและรวดเร็วท่า

สรุป ชุมชนในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคมเป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจาก
วิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมสมัยใหม่ เนื่องจากเห็นว่าวิธีการและกระบวนการ
แบบเดิมไม่สามารถสนองตอบต่อการแก้ไขปัญหาได้ จึงมีการรวมตัว รวมกลุ่มกันในรูปแบบ
ต่าง ๆ มีการกำหนดเป้าหมายและข้อเรียกร้อง มีอุดมการณ์ที่ชัดเจน และมีการจัดรูปองค์กร
ในการดำเนินการ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยที่สมาชิก
ของชุมชนไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน แต่มีการยึดโยงกันด้วยปัญหา
อุดมการณ์ จิตสำนึก เป็นด้านหลัก เช่น การรวมตัวกันของสมชชากันจน กลุ่มชาวประมง
พื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น ชุมชนเหล่านี้แม้จะมีความแตกต่างกันออกไปทั้งในแง่ของกลุ่มคน
กิจกรรม ฯลฯ แต่ก็มีจุดร่วมที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) พื้นฐานการเคลื่อนไหวเพื่อ
เรียกร้องให้ประชาชนมีการตื่นตัวและมีส่วนร่วมทางการเมือง มีอิสระต่อการกำหนดวิถีชีวิต
และอนาคตของตนเอง (autonomy) 2) จะมีข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อข้อขัดจำกัดและจุดอ่อนของ
ระบบราชการและ 3) จะตั้งคำถามและแสดงความสงสัยต่อแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าที่เน้น
เพียงมิติเดียวคือ ปริมาณการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และมีแนวคิด/ คิดคำนึงถึงชีวิตในมิติ
เชิงคุณภาพมากขึ้น (กาญจนा แก้วเทพ, 2539)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แนวคิดชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคมได้พัฒนาไปสู่แนวคิด
ที่ 4 คือ แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาสังคมต่อไป

4. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาสังคม (Civil Society)

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาสังคมเกิดขึ้นจากการวิพากษ์ระบบของ “ภาครัฐ” และ
“ภาคธุรกิจเอกชน” ที่มีบทบาทซึ่นนำ หรือครอบงำความคิดทิศทางการพัฒนาของสังคม โดยที่
ผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบาย ทิศทางการพัฒนา และการ

สังคมกิจกรรมสาธารณะค่อนข้างน้อย รวมทั้งการมองเห็นชื่อชื่อนของประชาธิปไตยแบบตัวแทน หรือพี่ครึ่งพ่อและภรรยาลุ่มตลาดประโภชน์ จึงเกิดการเรียกร้องและหรือต้องการอุดช่องว่างด้วย การส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการเสริมพลังอำนาจให้กับ “ภาคประชาชน” ในการที่จะเข้ามา มีส่วนร่วมในกระบวนการการตัดสินใจในนโยบาย ทิศทางการพัฒนา หรือกิจกรรมสาธารณะ ลังกล่าว

นอกจากนี้ได้มีแนวคิดที่ถือว่าชุมชนประชาชนสังคม เป็นกลุ่ม องค์กร ชุมชน สมาคมฯ ฯ ที่เป็นโครงสร้างซึ่งอยู่กึ่งกลางระหว่างปัจเจกบุคคลและรัฐ (mediating structure) (อ้างถึง ใน อnenk เหล่าธรรมทัศน์, 2542) และแนวคิดดังกล่าว ปฏิเสธรัฐขนาดใหญ่ซึ่งมีบทบาท อำนาจหน้าที่มากมายและทำการแทนสังคมในแบบทุกเรื่อง และก็ไม่ขอบในลักษณะปัจเจกชน จนสุดข้าม ที่ไม่สนใจห่วงใยสังคม โดยอย่างให้ปัจเจกชนรวมกันเป็นกลุ่มก้อน ที่มุ่งจะทำอะไร ที่ใหญ่กว่า กว้างขวางขึ้นไป และเน้นการรวมตัวของคนใกล้ชิด สัมพันธ์ใกล้ชิด มีลักษณะ ส่วนบุคคลค่อนข้างสูง เช่น ครอบครัว วัด บ้าน โรงเรียน เป็นต้น ซึ่งต่อมา ก็มีแนวคิดเพิ่มเติม อีกว่า ชุมชนนั้นต้องมีความหลากหลายไม่จำเป็นต้องสนิทกันเสมอไป เพราะอาจทำให้สูญเสีย เสิร์วภาพความเป็นส่วนตัวไป

ในขณะที่แนวคิดของนักวิชาการไทย เช่น ประเวศ วงศ์ ได้เสนอแนวคิดของชุมชน ประชาชนสังคมว่า ในสังคมไทยส่วนหลักของสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์เข้ม โยงกันอย่างมากคือ ภาครัฐกับภาคเอกชน ซึ่งปรากฏการณ์นี้ทำให้สังคมขาดดุลยภาพและ เกิดความล้าหลังในการพัฒนาของฝ่ายประชาชน หรือภาคสังคม (ก็คือพลังที่สาม) ดังนั้นจึง เสนอถึงการเกื้อหนุนให้ภาคประชาชนหรือสังคมมีความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้น ที่เรียกว่า “สังคมมนุษยภาพ” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อิรยุทธ บุญมี และอเนก เหล่าธรรมทัศน์ มองว่า การแก้ไขปัญหาพื้นฐานสังคมควรให้ความสำคัญกับพลังที่สามหรือพลังของสังคม ถ้าสังคมโดยรวมเข้มแข็ง นักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักศึกษา ชาวบ้าน ร่วมแรงร่วมใจกัน ปัญหา ต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐานก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้ สังคมเข้มแข็งจะมีลักษณะของ การกระจายพลังทางสังคมของคนที่มานำลางหลายอาชีพ และทุกภูมิภาคของประเทศไทย

ดูย ศุภวงศ์ ให้ความหมายประชาชนสังคมที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยว่า “การที่ ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤติการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สับขับข้อนยกแก่การแก้ไข มี วัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกัน รวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (civil group) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคประชาชน ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วน กัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหารือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเขื่อมโยงเป็น

เครือข่าย" (อ้างถึงใน อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2541) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2541) ที่ได้สถาปัตยความเป็นชุมชนและประชาคมภายใต้กระทำการสร้างชุมชนขึ้นใหม่ "ชุมชน" ในภาษาสังคมนี้ หมายถึง ชุมชนแห่งจิตสำนึก (conscious community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นหนา อาจจะด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่า หรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ดังนั้น คำว่าประชาคม หรือชุมชน จึงอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันไป ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะเป็นผลลัพธ์ที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และต่อสัมภาระกัน โดยมีพื้นธรณ์เชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ต้องร่วมกัน ดังนั้นสรุปก็คือ "ความเป็นชุมชน" หรือ "ความเป็นประชาคม" จึงเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม เพราะจะเป็นกลุ่มคนที่มีความผูกพันเข้าหากันต่อกัน เป็นแหล่งพื้นฐานที่สุดที่จะเกิดการถักทอความรักความเอื้ออาทรของคนในสังคม

นอกจากนี้ อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2541) ได้เสนอคำจำกัดความและการตีความของคำว่า "ประชาสังคม" อันเป็นแนวทางในการเรียนรู้ถึงความเป็นชุมชนที่มีลักษณะดังนี้ 1) มีความหลากหลาย เช่น มีความหลากหลายของการรวมตัว พื้นที่ รูปแบบของกิจกรรม ประเด็นความสนใจ/ปัญหา และกลุ่มคนที่มาร่วมตัวกัน 2) มีความเป็นชุมชนที่อาจมีอาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงติดต่อกันในทางเดียวกัน หรือความเป็นชุมชนขนาดเล็ก ที่รวมตัวด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน 3) บนสำนึกสาธารณะ ด้วยจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง (public consciousness) ของสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning society) 4) มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของกระบวนการร่วม และด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (interactive learning through action) ที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน และ 5) มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สื่อสารและเครือข่าย (communication and network) เพื่อกลุ่มประชาสังคมจะมีความยั่งยืน

ส่วนองค์ประกอบอันเป็นข้อแสดงถึงความเคลื่อนไหวของกลุ่มชุมชนประชาสังคมนั้น มีองค์ประกอบ ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง มีความเป็นธรรมชาติที่มิใช่การจัดตั้ง มีความรัก ความเอื้ออาทร มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ มีการเรียนรู้และการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่อง เครือข่ายและความร่วมมือ และมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ

สรุปชุมชนประชาสังคมนี้ เป็นการศึกษาชุมชนในลักษณะของความเคลื่อนไหวและเป็นกระบวนการกรุ่นที่มีการประสานกับกลุ่มคนตั้งแต่กลุ่มที่มีขนาดเล็กจนถึงกลุ่มใหญ่ในระดับ

ประเทศ เพื่อดำเนินงานหรือมีกิจกรรมร่วมกันในการผลักดันในเชิงนโยบายที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนหรือประชาคมให้เกิดมีความเข้มแข็ง โดยมีความเอื้ออาทรต่อกันและการเรียนรู้ร่วมกัน ก่อนที่จะกล่าวถึง “ประชาสังคมไทย” จะขอสรุปถึงการก่อตั้งของแนวคิด ประชาสังคมในระดับโลก ที่มีสาเหตุมาจากการณ์ของโลก (global crises) ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อม เอดส์ เด็ก-สตรี ล้วนแต่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยชุมชน องค์กร หรือหน่วยงานของรัฐภายในประเทศไทยโดยประเทศนั้น หากแต่ประชาคมโลกต้องช่วยกัน โดยถือว่าโลกเป็นหนึ่งเดียว (single operating unit) มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสมานฉันท์ สามัคคีกัน จึงจะเยียวยาคลี่คลายปัญหาหรือวิกฤติการณ์อันสลับซับซ้อนได้ เช่นเดียวกันในระดับประเทศ ที่ต้องแขညูปกับวิกฤติการณ์หรือปัญหาของสังคมเมืองและชนบทที่มีความสลับซับซ้อนเกินกว่ารัฐจะเข้าไปแก้ปัญหาได้โดยลำพัง หรือเกินกำลังของผู้คนในชุมชนใดชุมชนหนึ่งเพียงลำพังที่จะคลี่คลายปัญหาได้ เนื่องจากวิกฤติการณ์และปัญหานี้สถานการณ์ปัจจุบันไม่เพียงแต่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน หากยังแฝ่าawan (penetration) ออกไปอย่างไร้พรหมด อีกด้วย (ดูภาพที่ 2.16 และ 2.17 ประกอบ)

